

Rahvusvahelise Statistikainstituudi kutse-eesika deklaratsioon

Vastu võetud 1985. aasta augustis *ISI* Peaassambleel

Saateks

Rahvusvaheline Statistikainstituut (*ISI*) oli kutse-eesika deklaratsiooni koostamisega seotud üle seitsme aasta. Vastuseks liikmete tehtud esildistele ja instituudi tulevikusuundade komitee ettepanekule asutas instituudi büroo 1979. aastal Manilas *ISI* 42. istungjärgul statistikute eetikakoodeksi väljatöötamise komitee. Komitee valmistas ette plenaaristungi 1981. aastal Buenos Airese istungjärgul, kus koodeksi koostamise kava pälvis poolehoidu; koodeks pidi olema vastuvõtmiseks valmis 1985. aastal, mil seisis ees instituudi saja aasta juubel.

Komiteesse kuulusid Roger Jowell (esimees), W. Edwards Deming, Arno Donda, Helmut V. Muhsam ja Edmund Rapaport; hiljem koopteeriti Edmundo Berumen-Torres, Gilbert Motsemme ja Rene Padieu.

Deklaratsiooni valmimisele eelnes mitmeid projekte ja ümbertegemisi, nõupidamisi kõikide *ISI* liikmete ja seksioonidega, lahtisi koosolekuid ja kirjalikke konsultatsioone, mis leidsid aset ajavahemikus detsembrist 1981 augustini 1985. Deklaratsiooni koostamine äratas rohket huvi ja tekitas vaidlusi, mis kestsid veel nädal enne deklaratsiooni esitamist vastuvõtmiseks instituudi peaassambleele.

Pärast põhjalikku kaalumist võttis peaassamblee 21. augustil 1985 vastu järgmise resolutsiooni:

“Rahvusvahelise Statistikainstituudi Peaassamblee,

(a) **tunnistades**, et statistikute kutse-eesika deklaratsiooni eesmärk on dokumenteerida ühiseid kutsealaseid väärtusi ja kogemusi ning olla pigem juhiseks kui eeskirjaks,

võtab vastu deklaratsiooni kui kinnituse liikmete huvist nende küsimuste vastu ja tahtest süvendada maailma statistikute hulgas teadmisi ja huvitatust kutse-eesikast;

(b) **otsustab** saata deklaratsiooni kõikidele *ISI* liikmetele ja seksioonidele ning levitada seda statistika alal töötajate hulgas;

(c) **avaldab kiitust** deklaratsiooni väljatöötanud komiteele põhjaliku, tõhusa ja eduka töö eest viiel viimasel aastal.”

Rahvusvaheline Statistikainstituut loodab ja usub, et *ISI* kutse-eesika deklaratsioon aitab kolleege kogu maailmas saavutada kutsealaseid eesmärke ja täita oma ülesandeid.

Sissejuhatus

Statistikud töötavad mitmesugustes majanduslikes, kultuurilistes, õiguslikes ja poliitilistes tingimustes, millest igaüks mõjutab statistilise küsitluse rõhuasetust ja suunda. Samuti on nad oma eriala piires spetsialiseerunud mingile kindlale harule, mille juurde kuuluvad teatud meetodid ja menetlused ning eripärane eetiline lähenemine. Paljud statistikud töötavad sellistel aladel nagu majandus, psühholoogia, sotsioloogia, meditsiin, mille praktiseerijate eetilised tavad võivad mõjutada ka vastava ala statistikute käitumist. Isegi ühes ja samas statistikaharus ja samades tingimustes võivad eri isikutel nende tööd suunavad moraaliettekirjutused erineda. Seetõttu ei saa ükski deklaratsioon edukalt kehtestada ranget reeglilikku, millest statistikud peaksid kõikjal kinni pidama, ja käesolev dokument ei üritagi seda teha.

Deklaratsiooni eesmärk on anda statistikutele võimalus olla individuaalsete eetiliste hinnangute ja otsuste tegemisel teadlik ühistest väärtustest ja kogemustest, mitte aga neid peale suruda. Seetõttu

üritab deklaratsioon dokumenteerida statistilise küsitluse üldlevinud põhimõtteid ja teha kindlaks tegurid, mis takistavad nende elluviimist. Deklaratsioonis tunnistatakse, et puhuti takistab ühe põhimõtte rakendamine teist, et statistikutel nii nagu teistegi tegevusalade esindajatel on konkureerivaid kohustusi, millest kõiki ei saa täita üheaegselt. Seetõttu tuleb põhimõtete vahel teha aeg-ajalt kas otseseid või kaudseid valikuid. Deklaratsioon ei ürita neid valikuid lahendada või omistada ühele põhimõttele suuremat tähtsust kui teisele. Küll aga annab ta raamistiku, mille piires kohusetundlik statistik peaks saama suuremas osas tõrgeteta töötada. Kui soovitakse põhimõtete raamistikust kõrvale kalduda, peaks see sündima hoolika kaalumise, mitte teadmatuse tagajärjel.

Seega soovib deklaratsioon olla eelkõige informatiivne ja kirjeldav, mitte autoritaarne või ettekirjutav. Teiseks on see koostatud nii, et seda saaks võimalikult ulatuslikult kasutada statistilise meetodika ja praktika eri valdkondades. Seetõttu on selle sätted üpris üldjoonelised. Kolmandaks, kuigi põhimõtted on sõnastatud nii, et nende kasutamisevõimalused ületaksid nendes väljatoodud küsimuste piirid, ei ole deklaratsioon mitte mingil juhul ammendav. See on koostatud arvestusega, et seda perioodiliselt ajakohastatakse ja täiendatakse. Neljandaks ei käsitle põhimõtted ja kommentaarid üldisi kirjutatud ja kirjutamata reegleid või norme, nagu seaduse järgimine või ausus. Deklaratsioonis piirdatakse niipalju kui võimalik küsimustega, millega statistilises küsitluses puututakse eriti lähedalt kokku.

Tekst on jaotatud nelja ossa, millest igaüks sisaldab põhimõtteid või põhimõtete kogumeid, millele järgnevad lühikesed kommentaarid nende rakendamisega kaasnevate konfliktide ja raskuste kohta. Põhimõtted on vastastikku seotud ja seetõttu tuleb neid vaadelda koos, nende esitamise järjekorda ei tuleks pidada tähtsuse järjekorraks.

Iga osa lõpus, nagu ka siin, on lühike anoteeritud bibliograafia neile, kes soovivad jätkata nende küsimuste uurimist ja tutvuda üksikasjalikumate tekstidega.

Üldine bibliograafia

Sjoberg (1967), kuigi praeguseks mõnevõrra aegunud, annab hea ajaloolise tausta. Freund (1969) on kirjutatud biomeditsiini arusaamade kohaselt, ent sisaldab eetilisel tasandil Margaret Mead'i jõulise avalduse biomeditsiiniliste ja sotsiaalteaduse uuringute vaheliste erinevuste kohta. Diener ja Crandall (1978) on üldine arutus, eriti kasulik välitööde puhul. Reynolds (1982) (mis on Reynolds'i (1979) lühendatud ja ajakohastatud variant) on peamiselt Ameerika üliõpilastele suunatud selgelt kirjutatud tekst. Bulmer (1979) sisaldab kordustrükke ja uusi artikleid valikuuringute ja loenduste korraldamise kohta Suurbritannias ja Ameerikas. Barnes (1980) püüab sotsioloogiliselt analüüsida, miks eetika on muutunud probleemiks ja annab täieliku bibliograafia kuni 1978. aastani. Bower ja Gasparis (1978) avaldab 1965.–1976. aastal ilmunud tööde bibliograafia eriti täielike annotatsioonidega. Bulmer (1982) sisaldab põhjaliku bibliograafia salajaste uuringute ja sellega seotud teemade kohta. Jowell (1983) esitab argumente pigem hariva kui reguleeriva ja taotlusliku koodeksi poolt ja avaldab bibliograafia paljude just statistikuile huvipakkuvate küsimustega. Burgess (1984) keskendub sotsioloogide etnograafilistele uuringutele Suurbritannias. Barnes (1984) väidab, et sotsiaalse küsitluse puhul on eetilised kompromissid vältimatud. Statistike eetikakoodeksit on ka varem püütud formuleerida: üks varasem katse (Deming 1972) on 1969. aastal Rahvusvahelise Statistikainstituudi asutatud kutse-eetika küsimusi uuriva komisjoni töö tulemus; see puudutab peamiselt konsulteeriva statistiku ja tema kliendi vahelisi suhteid. Teist katset (ASA 1980) käsitlevad põhjalikult 15 autorit pealkirja all "Statistilise praktika eetilised juhised: ajalooline perspektiiv, aruanne ASA kutse-eetika erikomitee kohta ja arutelu (ASA 1983)". Mõnevõrra lähemas minevikus on eetikakoodeksi koostanud ja vastu võtnud Prantsuse riikliku sektori statistikud (AIS, 1984). Samamoodi on Suurbritannia statistikaamet koostanud oma praktikakoodeksi (GSS, 1984).

1. Kohustused ühiskonna ees

1.1. Vastukäivate huvide arvestamine

Statistiline küsitlus rajaneb seisukohal, et parem juurdepääs hästi põhjendatud informatsioonile on ühiskonnale kasulik. Fakt, et statistilist informatsiooni saab valesti tõlgendada või valesti kasutada või et selle mõju võib olla eri gruppidele erinev, ei ole iseenesest veenev argument sellise informatsiooni kogumise ja levitamise vastu. Vaatamata sellele peaks statistik kaaluma mitmesugust liiki andmete kogumise ja levitamise tõenäolisi tagajärgi ning olema valvel ettearvatava valetõlgitsuse või väärkasutamise suhtes.

Ei ole olemas üldist valemit või juhtnööre selleks, et hinnata mitmesuguste statistilise küsitluse liikidega seotud tõenäoseid eeliseid või ohtusid. Sellele vaatamata peab statistik olema tähelepanelik oma töö võimalike tagajärgede suhtes (vt p 4.4), teadmises, et ühiskonna õigus teada oma kollektiivseid omadusi satub vahel vastuollu üksikisiku õigusega hoida oma eraelu salajas.

Igasugust informatsiooni, kogutagu seda süsteemipäraselt või mitte, võidakse valesti kasutada. Ja mitte mingisuguse informatsiooni puhul ei puudu võimalus, et see kahjustab kellegi huve. Nii võib statistilises küsitluses osalemine kahjustada üksikisikuid (vt p 4.4) või siis võivad teatud uurimistulemused olla kahjulikud grupihuvidele. Mõnest piirkonnast võib näiteks kujundada negatiivse stereotüübi statistilise küsitlusega, millest selgub, et piirkonnas on väga kõrge kuritegevuse tase. Grupihuvile võib osutada kahjulikuks ka ühiskondlik või poliitiline tegevus, mis rajaneb statistilise küsitluse tulemustel. Näiteks võidakse piirkonnas, kus kuritegevus osutub suureks, suurendada politseipatrullide arvu politsei kohaloleku vähendamiseks väiksema kuritegevusega piirkondades. Selline samm võib olla kokkuvõttes ühiskonnale kasulik, kuid mõnele piirkonnale ebasoodne. Statistikutel võimuses ei ole aga ära hoida tegevust, mis põhineb statistilistel andmetel. Uurimistulemuste kasutamise takistamine tähendaks ju suures osas kogu statistilise küsitluse eesmärgi kõrvaleheitmist.

1.2. Statistika ulatuse laiendamine

Statistikud peaksid kasutama neile avatud võimalusi statistilise küsitluse ulatuse laiendamiseks ja uurimistulemuste edastamiseks, nii et sellest saaks kasu võimalikult laiem üldsus.

Statistikud töötavad välja ja kasutavad andmete kogumiseks, analüüsimiseks või tõlgendamiseks mõisteid ja meetodeid. Kuigi alati ei ole nende võimuses kindlaks määrata töö ulatust või viisi, kuidas andmeid kasutatakse ja levitatakse, on neil sageli võimalik neid küsimusi mõjutada. Lisaks sellele on nende võimuses leida tõhusamaid viise ressursside kasutamiseks, arendades näiteks valikumeetodeid või juurutades olemasolevate andmete jaoks uusi kasutusviise (vt p 4.3c).

Akadeemilistel statistikutel on tõenäoliselt kõige rohkem sõnaõigust oma töö ulatuse ja tulemuste levitamise küsimuses. Kuid isegi nemad sõltuvad harilikult ühelt poolt oma finantseerijatest ja teiselt poolt ajakirjade toimetajatest, kes otsustavad küsitluste suuna ja avaldamise üle.

Riikliku sektori statistikutel ja nendel, kes töötavad kaubanduse ja tööstuse alal, on enamasti veelgi vähem iseseisvust selles, mida nad teevad või kuidas nende andmeid kasutatakse. Arvestada tuleb salastamiseeskirjaga; võidakse avaldada survet uurimistulemuste varjamiseks või uurimistulemuste (või teatud uurimistulemuste) avaldamisega viivitamiseks; statistilisi aegridu võidakse alustada või lõpetada põhjustel, mis ei ole seotud tehniliste kaalutlustega. Sellistel juhtudel võib lõplik õigus teha küsitluse kohta otsuseid jääda tööandjale või kliendile (vt p 2.3).

Paljude maade kutsekogemuste põhjal pääsevad statistikud kõige tõenäolisemalt oma tööle kitsenduste tegemisest siis, kui nad suudavad varem kindlaks määrata küsimused, mille üle neil peaks säilima kontroll. Riigiteenistujad-statistikud võivad näiteks saavutada kokkuleppe teatada mitmesuguste statistiliste aegride avaldamise kuupäevad, kujundades niiviisi kohustuse avaldada andmed kindlatel kuupäevadel, hoolimata vaheletulevatest poliitilistest teguritest. Samamoodi võivad lepingu alusel töötavad statistikud kindlaks määrata, et kontroll vähemalt mõnede uurimistulemuste (või -meetodite üksikasjade üle) jääb nende, mitte kliendi kätte. Suurimad probleemid näivad tekkivat siis, kui sellised küsimused jäävad andmete ilmumiseni lahendamata.

1.3. Objektiivsuse taotlus

Töötades ühiskonna väärtussüsteemide piirides, peaksid statistikud püüdma oma kutsealast ausust säilitada ilma kartuse ja eelistusteta. Nad ei tohiks valida meetodeid, mille eesmärk on saada eksitavaid tulemusi või statistilisi uurimistulemusi moonutada kas juurdepaneku või väljajätmisega.

Teadus ei saa kunagi olla täielikult objektiivne ja statistika ei ole erand. Tähelepanu alla võetavate teemade valik võib kajastada teatud kultuuriliste või isiklike väärtuste süstemaatilist soosimist. Lisaks sellele võib statistiku töökoht, finantseerimise allikas jm tegurid peale sundida teatud prioriteete, kohustusi ja keelde. Kuid isegi sellisel juhul ei vabane statistik kohustusest taotleda objektiivsust ja rääkida avameelselt teadaolevatest takistustest selle saavutamisel. Eriti on statistikud seotud kutsealase kohustusega seista vastu sellisele andmete kogumisele, analüüsile, tõlgendamisele ja avaldamisele, mis võib tõenäoliselt (otseselt või kaudselt) pigem desinformeerida või eksitada, kui teadmisi edendada.

Bibliograafia: Kohustused ühiskonna ees

Paljud kutse-eeskaalased raamatud ja sümposiumid käsitlevad laiemat konteksti, milles sotsiaalne küsitlus läbi viiakse, ent enamasti on need arutelud laiali kogu tekstis. Beauchamp et al. (1982) teine osa käsitleb otseselt ja üldiselt, kuidas ja millal on või ei ole sotsiaalne küsitlus õigustatud. Beauchamp et al. (1982) viiendas osas on USA kontekstis analüüsitud sotsiaalse uurija seaduslikke ja ametlikke sotsiaalseid kohustusi. Pool (1979 ja 1980) pooldab mis tahes ametliku kontrolli kehtestamata jätmist. Douglas (1979) väljendab sama arvamust veelgi jõulisemalt. Wax ja Cassell (1981) käsitleb seaduslike ja muude ametlike piirangute vahelist suhet ning sotsiaalteadlaste endi väärtushinnanguid. Frankel (1979) viitab eriti statistikale.

1.1. Vastukäivate huvide arvestamine

BAAS (1974) käsitleb neid konflikte Suurbritannia nüüdseks mõnevõrra aegunud kontekstis. Baumring (1972) vastandab teadlaste ja uuringusubjektide huvid, eelistades viimati nimetatuid. Ackeroyd (1984) käsitleb jaos 6.3 huvide konflikte etnograafilises küsitluses. Muhsam (1985) käsitleb konflikti kahe õiguse vahel: õigus privaatsusele ja õigus teada.

Statistilise informatsiooni kasulikkus seatakse harva kahtluse alla ning enamik olulisest kirjandusest viitab üksnes tema kasulikkuse suurendamise viisidele ja vahenditele. Rahvusvahelise Statistikainstituudi sajas istungjärk oli pühendatud sellele teemale eri viidetega arengumaadele (vt Chakravarty (1985), Nyitrai (1985), Williams (1985)).

1.2. Statistika ulatuse laiendamine

Diener ja Crandall (1978) käsitlevad seda teemat 13. peatükis seoses psühholoogiliste uuringutega. Crispo (1975) esitab arutelu vastutuse kohta avalikkuse ees Kanada seisukohalt. Johnson (1982) käsitleb uurimistulemuste avaldamisel tekkivaid raskusi. Yahoda (1981) esitab piltlikult küsitluse korraldamist ja tulemuste avaldamist piiravaid eetilisi ja sotsiaalseid asjaolusid.

1.3. Objektiivsuse taotlus

Stocking ja Dunwoody (1982) toovad välja massimeedia rakendatud survemeetodid objektiivsete standardite säilitamise vastu. Klaw (1970) arvab, et üldisemalt võttes ei saa need standardid kunagi jääda kahjustamata.

2. Kohustused finantseerijate ja tööandjate ees

2.1. Kohustuste ja rollide selgitamine

Statistikud peaksid tegema selgeks tööandja või finantseerija ja statistiku kohustused, näiteks juhatama tööandjale või finantseerijale kätte kutsekoodeksi need osad, millest nad peavad kinni pidama. Uurimistulemuste aruanded peaksid piiritlema ka nende rolli (seal, kus sobiv).

2.2. Alternatiivide erapooletu hindamine

Statistikud peaksid kaaluma olemasolevaid meetodeid ja korda väljapakutud küsitluse alustamiseks ning esitama finantseerijale või tööandjale erapooletu hinnangu alternatiivide plussidest ja miinustest.

2.3. Mitte lubada tulemusi ette määrata

Statistikud ei tohiks nõustuda lepingutingimustega, mis sõltuvad väljapakutava statistilise küsitluse teatud tulemusest.

2.4. Salastatud informatsiooni valvamine

Sageli varustab statistikuid informatsiooniga finantseerija või tööandja, kes võib õigusega nõuda, et see hoitaks saladuses. Statistilisi meetodeid, mida on kasutatud avaldatud andmete saamiseks, ei tohiks aga saladuses hoida.

Eelmainitud põhimõtete taga on oluline eeldus, et finantseerijal või tööandjal ja statistikul on ühine huvi, kuivõrd statistilise küsitluse eesmärk on süvendada teadmisi (vt p 1.3). Kuigi selliseid teadmisi võidakse vahel hankida ainult kitsalt finantseerija või tööandja huvides, saab ka seda ülesannet paremini täita siis, kui küsitlus viiakse läbi õhkkonnas, mis soodustab kõrgete kutsestandardite järgimist. Finantseerija või tööandja ja statistiku vahelised suhted peaksid seetõttu olema sellised, mis võimaldavad statistilist küsitlust korraldada nii objektiivselt kui võimalik (vt p 1.3), et anda pigem informatsiooni või selgitusi, kui kaitsta ja õigustada.

Sõltumatul statistikul või konsultandil näib olevat rohkem võimalusi kui teenistujast statistikul nõuda teatud kutseprintsiipide rakendamist. Tema puhul võib kõiki suhteid finantseerijaga hõlmata spetsiaalse lepinguga, milles saab eelnevalt piiritleda kummagi rolli ja kohustused (vt Deming, 1972). Teenistuja puhul ei ole aga tema leping kindla projektiga seotud ja sisaldab harilikult otsust või kaudset kohustust täita tööandja juhtnõore. Riiklikus sektoris töötavat statistikut võivad veelgi kitsendada põhikirjalised eeskirjad, mis hõlmavad selliseid küsimusi nagu kohustuslikud vaatlused ja ametlikud salastatuseeskirjad (vt p 4.4).

Tegelikult aga ähmastavad eraldusjoont sõltumatu statistiku ja teenistujast statistiku vahel mitmesugused muud asjaolud. Sõltumatu statistiku vabadust nõuda teatud tingimusi piirab sageli rahaline sundolukord ja konsultandi staatuse ebakindlus. Need probleemid puudutavad vähem teenistujast statistikut, kelle alus on harilikult kindlam ja kelle positsioon ei ole nii isoleeritud. Teenistuja (eriti riigiametnikust statistik) kuulub tihti mõnda statistikute kollektiivi, kellel on head võimalused kehtestada tavad ja korda, millega ka nende kutsealased eesmärgid hästi sobivad (vt p 1.2).

Suhted finantseerijate või tööandjatega hõlmavad vastastikuseid kohustusi. Finantseerijal või tööandjal on õigus oodata statistikutelt oma aine valdamist, ausat tunnistust teadmiste ja andmete piiratusest (vt p 3.1), avameelsust, kui kõnesoleva uuringu läbiviimiseks leidub tulusamaid lähenemisviise, diskreetsust konfidentsiaalse informatsiooniga ümberkäimisel. Statistikutel on õigus oodata finantseerijalt või tööandjalt lugupidamist oma professionaalse ja tehnilise valdkonna ning andmete terviklikkuse vastu. Sõltumata sellest, kas kohustused lülitatakse lepingutesse või kirjalike tingimuste hulka, jäävad need vastastikku kasulike suhete eeltingimuseks.

Kohustuste konflikt võib tekkida siis, kui küsitluse finantseerija soovib (näiteks lepingus), et saavutataks teatud tulemused või näiteks minimaalne vastamistase vabatahtlikus valikvaatluses. Sellise lepinguga nõustudes määraks statistik küsitluse tulemused ette ära, andes kaudseid tagatise potentsiaalsete subjektide eest nende osavõtu või vastuste suundumuse kohta. Nende tagatiste täitmiseks võib statistik olla sunnitud järele andma muude põhimõtete arvelt, näiteks informeeritud nõusoleku põhimõte (vt p 4.2).

Eelkõige peaksid statistikud püüdma tagada, et finantseerijad ja tööandjad austaksid kohustusi, mis statistikutel on mitte ainult nende, vaid ka ühiskonna ees tervikuna, subjektide, ametikaaslaste ja kaastöötajate ees. Üks statistiku kutsealaseid kohustusi on näiteks avalikustada meetodid, et kõik teised statistikud saaksid nende kasutamist hinnata ja neist kasu saada. Seetõttu, niivõrd kui see on teostatav, tuleks küsitluste **metoodika** vabastada konfidentsiaalsuse piirangutest, nii et see oleks osa kutseala ühisest intellektuaalsest omandist (vt p 3.2).

Bibliograafia: Kohustused finantseerijate ja tööandjate ees

2.1. Kohustuste ja rollide selgitamine

Appell (1978) toob 8. osas näiteid etnograafilistest küsitlustest. Deming (1965 ja 1972) piiritleb konsulteeriva statistiku ja tema kliendi rollid.

2.2. Alternatiivide erapooletu hindamine

Paljud ajakirjaartiklid ja peatükid raamatutes käsitlevad seda teemat üldisemalt. Schuler (1982) käsitleb 3. peatükis psühholoogilistes uuringutes ette tulnud raskusi. Webb et al. (1966) on küsitluse alternatiivsete menetluste hea allikas.

2.3. Mitte lubada tulemusi ette määrata

Barnett (1983) käsitleb seda küsimust kohalikus kontekstis.

2.4. Salastatud informatsiooni valvamine

SCPR töögrupp (1974) — nüüdseks mõnevõrra aegunud üldine privaatsust käsitlev arutelu Suurbritannia kontekstis. Simmel (1908: 337–402) ja (1952: 305–376) on klassikaline sotsioloogiline analüüs infovoolu piirangute kohta, Shils (1967) ajakohastab Simmeli tööd; Tefft (1980) avaldab privaatsuse ja salastatuse tajumise ebaharilikumaid uurimusi.

Flaherty (1979) käsitleb küsimusi, mis on tekkinud andmete monopoliseerimise tõttu valitsuse poolt, sel ajal kui Bulmer (1979) vaatleb laiemalt loenduste ja suuremate vaatlustega saadud andmeid. Carroll ja Kneer (1976) vaatlevad Ameerika poliitikateaduse seisukohalt ametlikku survet teadlastele paljastada infoallikaid. Appell (1979) esitab 3. osas mitmesugusest ametlikust survest tekkinud dilemmasid. Bok (1982) avaldab varjamise ja paljastamise norme.

3. Kohustused kolleegide ees

3.1. Usalduse säilitamine statistika vastu

Statistikud sõltuvad üldsuse usaldusest. Oma tööga peaksid nad püüdma süvendada ja säilitada seda usaldust ilma andmete täpsuse või selgitava jõuga liialdamata.

3.2. Meetodite ja uurimistulemuste avaldamine ja läbivaatamine

Konfidentsiaalsuse nõuete piirides peaksid statistikud andma kolleegidele adekvaatset teavet, et nende meetodikat, tehnikaid ja uurimistulemusi saaks hinnata. Sellised hinnangud peaksid olema suunatud meetoditele endile, mitte neid valinud või kasutanud isikutele.

3.3. Eetiliste põhimõtete edastamine

Selleks et korraldada teatud küsitlusi, on statistikutel vaja teha koostööd teiste tegevusalade kolleegidega, samuti nagu küsitlejatega, ametnikega, üliõpilastega jt. Neil juhtudel peaksid statistikud selgitama oma eetilisi põhimõtteid ja võtma arvesse ka koostööpartnerite eetilisi põhimõtteid.

Kõik need põhimõtted tulenevad arusaamast, et statistikute seisund ja teatud privileegid juurdepääsuks andmetele tulenevad mitte ainult nende ametipositsioonist, vaid ka kutsealasest kuuluvusest. Tunnistades kuuluvust laiemasse statistikute ringi, on statistikutel oma ametikaaslaste ees mitmesuguseid kohustusi ja samas võivad nad oodata ka nendepoolset tähelepanu.

Statistika maine sõltub paratamatult vähem statistikute kutsealaste organisatsioonide väidetest oma eetiliste normide kohta kui iga statistiku tegelikust käitumisest. Kaaludes küsitluste meetodeid, sisu ja aruandlust, peaksid statistikud seadma eesmärgiks jätta uurimispõld maha sellisena, mis lubaks statistikutele ligipääsu ka tulevikus (vt pt 4.1).

Statistiliste küsitluste puhul on sageli tegemist ühisettevõtmistega eri ametialal ja eri tegevusalal töötavate kolleegide vahel. Arvestada tuleb kõigi kaastööliste mainet ja ametialast edenemist. Statistiku peaks püüdma tagada, et statistilised küsitlused viidaks läbi kokkulepitud eetilistes raamides, võttes üle põhimõtteid ja tavadid teisteltki tegevusaladelt, ja et iga kaastöölise roll oleks piisavalt määratletud. Ülemaailmse Meditsiiniassotsiatsiooni Helsingi deklaratsioon (1975) annab näiteks väga häid juhtnõure meditsiinistatistikule.

Teadusliku töö üks põhimõtteid on, et kaasteadlased peaksid seda saama kontrollida, hinnata ja võimaluse korral ka kinnitada. Erilist tähelepanu tuleks sellele põhimõttele pöörata siis, kui analüüsiks kasutatakse arvuti tarkvaraprogramme, esitades sellisel juhul võimalikult palju üksikasju. Igasugust arvatavat eelist, mis võiks tuleneda uurimismeetodite või -tulemuste üksikasjade varjamisest näiteks konkurentsi tõttu, tuleb võrrelda võimaliku kahjuga, mida see tekitaks statistikaalaste teadmiste edendamisele.

Üks statistikute tähtsamaid, kuid raskemaid kohustusi on juhtida andmete võimalike kasutajate tähelepanu andmete usaldatavuse ja rakendatavuse piiridele. Oht andmete paikapidavust või üldistusjõudu üle- või alahinnata on alati olemas. Ei saa anda muid üldisi juhendeid, kui ainult kutsuda üles ettevaatusele. Usaldus statistiliste uurimistulemuste vastu sõltub täielikult nende täpsest esitamisest. Statistikute katsed kinni mätsida vigu (vt Ryten, 1981) või kutsuda esile ületõlgendamist võivad tabada tagasilöögina mitte ainult asjaomaseid statistikuid, vaid ka statistika mainet tervikuna (vt p 1.1).

Bibliograafia: Kohustused kolleegide ees

3.1. Usalduse säilitamine statistika vastu

Reynolds (1975): lk 594–604 käsitletakse konflikti, kus ühel pool on kohustus säilitada teaduse objektiivsus ja erapooletus ning teisel pool maailma muuta püüdva kodaniku väärtushinnangud. Gonzales et al. (1975) arutavad põhjalikult probleeme, mis tekivad statistiliste piirangute esitamisel statistiliste andmete täpsusele. Ryten (1981) esitab vigade suhtes vastuolulisema vaatekoha.

3.2. Meetodite ja uurimistulemuste avaldamine ja läbivaatamine

Diener ja Crandall (1978) käsitlevad 9. peatükis vajadust aususe ja täpsuse järele. Powell (1983) toob välja konfliktid, mis tekivad, kui teoreetik langeb ebasünda kutsealase käitumise tõttu kolleegide kriitika alla.

3.3. Eetiliste põhimõtete edastamine

Appell (1978) arutab, kuidas juhtida etnograafide tähelepanu eetikaküsimustele.

4. Kohustused subjektide ees*

4.1. Liigse pealetükkivuse vältimine

Statistikud peaksid olema teadlikud sellest, et osal nende töödest võib olla pealetükkiv iseloom. Neil ei ole mingit eriõigust uurida kõiki nähtusi. Teadmiste edendamine ja informatsiooni otsimine ei ole iseenesest küllaldane õigustus, et eirata muid sotsiaalseid ja kultuurilisi väärtusi.

Mõned statistilise küsitluse vormid on pealetükkivamad kui teised. Näiteks võib statistilisi valimeid teha nende liikmete teadmata või nende nõusolekuta; subjektidega võib kontakte otsida ette hoiatamata; võidakse esitada küsimusi, mis põhjustavad ängistust või solvumist; inimesi võidakse jälgida nende endi teadmata; informatsiooni võidakse hankida kolmandatelt isikutelt. Kokkuvõttes võivad statistilised küsitlused inimestes esile kutsuda ärritumist ja ebamugavust mitmel viisil, millest paljusid on raske vältida (vt ka p 1.3).

Üks viis vältida potentsiaalsetele subjektidele põhjustatavat ebamugavust on suuremal määral ära kasutada varem saadud andmeid, selle asemel et alustada uut küsitlust. Näiteks kasutades statistiliselt rohkem ära administratiivseid andmeid või andmeid omavahel ühendades, saab ühiskonna kohta informatsiooni, mida muidu oleks pidanud uuesti koguma. Vaatamata sellele, et mõned subjektid võivad vastu olla andmete kasutamisele kavatsel erinevatel eesmärkidel, ei tohiks see neid kahjustada tingimusel, et nende isikuandmed on kaitstud ja eesmärk on statistiline, mitte administratiivne.

Nagu väidab Cassell (1982), võivad inimesed tunda end väärsti kohelduina ilma küsitluse tõttu tegelikku kahju kannatamata: nad võivad tunda, et neid on koheldud mõõtmisobjektidena, et ei ole austatud nende individuaalseid väärtusi ja privaatsust. Paljude statistiliste küsitluste puhul, mis on põhjustanud poleemikat, on küsimus pigem selles, et on häiritud subjektide privaatsust või et subjektid on üle koormatud, kuna on kogutud "liiga palju" informatsiooni, kui selles, kas subjektidele on kahju tekitatud või mitte. Olles subjektides esile kutsunud tunde, et neid on väärsti koheldud kas siis valiku meetodi või selle tõttu, et nad omandasid enda kohta teavet, mida nad ei otsinud ega soovinud, on statistikutel raske ennast kriitika eest kaitsta. Võib suurened ka vastuseis statistilistele küsitlustele üldse (vt ka p 3.1, 4.3c, 4.5 ja 4.6)

* See osa deklaratsioonist viitab **inims**subjektidele, kaasa arvatud üksikisikud, majapidamised ja organisatsioonid. Loomkatsetuste kohta juhtnõrde saamiseks vaata näiteks "Swiss Academy of Science" (1983).

4.2. Informeeritud nõusoleku saamine

Statistilised küsitlused, mis näevad ette inimssubjektide aktiivset osavõttu, peaksid põhinema nii palju kui võimalik nende vabatahtlikult antud informeeritud nõusolekul. Isegi kui osavõtt on seadusega nõutav, peaks see olema ikkagi nii informeeritud kui võimalik. Vabatahtlike küsitluste puhul ei tohiks subjektile tekkida muljet, et temalt nõutakse osavõttu; ta peaks olema teadlik oma õigusest keelduda igal etapil ükskõik mis põhjusel ning äsja antud andmed tagasi

võtta. Informatsiooni, mis tõenäoliselt mõjutab subjekti nõusolekut osa võtta, ei tohiks tahtlikult varjata.

Subjekti käest saadava informeeritud nõusoleku põhimõte ei ole kindlalt piiritletav, kuna selle tõlgendamine sõltub kindlaksmääramata eeldustest informatsiooni hulga ja nõusoleku iseloomu kohta. Informatsiooni hulk, mis on vajalik kindlustamiseks subjekti küllaldast informeeritust küsitluse eesmärgist ja iseloomust, on eri uuringute puhul paratamatult erinev. Mingeid üldisi reegleid ei ole võimalik sõnastada. Ühelt poolt ei sobi potentsiaalset subjekti üle külvata mittesoovitud ja arusaamatute üksikasjadega statistilise küsitluse päritolu ja sisu kohta. Teiselt poolt ei sobi varjata olulisi fakte või subjekte sellistes küsimustes eksiteele viia (vt p 4.3d ja 4.4). Sobiv informatsiooni hulk jääb ilmselt nende kahe seisukoha vahele, ent selle täpne suurus sõltub mitmest asjaolust. Saadud informatsiooni selgus ja arusaadavus on niisama tähtsad kui kvantiteet.

Tuleb hinnata, milline informatsioon on tõenäoliselt **oluline** subjekti osavõtusoovi jaoks. Järgmised punktid kuuluvad selliste hulka, mille seast võib teha valiku:

- 1) uuringu eesmärk, tagamõtted jne;
- 2) finantseerija(te) isik(ud);
- 3) andmete eeldatav kasutamine, avaldamise vorm jne;
- 4) küsitaja / katse läbiviija isik ja organisatsiooniline alus;
- 5) meetod, mille järgi subjekt on valitud (valimi freim jne);
- 6) subjekti osa uuringus;
- 7) subjektile valmistatav võimalik kahju või ebamugavus;
- 8) anonüümsuse ja konfidentsiaalsuse aste;
- 9) andmete salvestamise korraldus, kaitstuse aste jne;
- 10) uuringu läbiviimise menetlus (osavõtjal kuluv aeg jne);
- 11) kas osavõtt on vabatahtlik või kohustuslik:
 - (a) kui kohustuslik, siis mittenoustumise võimalikud tagajärjed;
 - (b) kui vabatahtlik, siis õigus nõusolek tagasi võtta (ja samuti millal see õigus kaotab kehtivuse);
- 12) kas olulisi fakte on varjatud (ja millal või kas sellised faktid avalikustatakse).

Tehes sellest nimekirjast valiku, peaks statistik tähelepanu pöörama mitte ainult neile punktidele, mida ta ise peab oluliseks, vaid ka neile, mida potentsiaalne subjekt oluliseks võib pidada. Igal asjaosalisel võib olla erihuve. Valitud informatsiooni täiendamiseks võib statistik anda potentsiaalsetele subjektidele nende õiguste deklaratsiooni (vt Jowell, 1981), mis informeerib neid nende õigusest informatsioonile, ent jätab täiendavate üksikasjade valiku subjekti enda otsustada.

Nii nagu piisava informatsiooni täpsem määratlus varieerub, nii varieerub ka küllaldase nõusoleku määratlus. Subjekti osavõtt küsitlusest võib olla rajatud pigem tõrksale nõustumisele kui entusiastlikule koostööle. Mõningatel juhtudel võib statistik pidada sobivaks rõhutada osavõtu kohustust, selleks et muuta minimaalseks vabatahtlikkuse eelmõjustus. Taktikalise veenmise ja sundimise vaheline piir on mõnikord õhkõrn ja seda on tõenäoliselt kergem ära tunda kui kindlaks määrata. Igal juhul kõige iseloomulikum üldine väide, mille võib teha küllaldase nõusoleku kohta, on see, et ta ei tähenda ei varjatud sundi ega ka innukat osavõttu.

Mõnikord blokeerib "väravavalvur" juurdepääsu subjektidele nii, et statistikud ei saa nende poole otse pöörduda ega osavõtuettepanekut teha ilma väravavalvuri loata. Väravavalvuri seaduslikke huve respektides peaksid statistikud siiski kinni pidama põhimõttest saada informeeritud nõusolek otse subjektidelt, kui nad on nende juurde pääsenud. Neil juhtudel ei tohiks statistikud oma kohustust kaitsta subjekti huve üle kanda väravavalvurile. Nad peaksid olema ka ettevaatlikud, et mitte tahtmatult häirida subjekti ja väravavalvuri vahelist suhet.

Üldjoontes väljendab informeeritud nõusoleku põhimõte usku statistikute ja inimsubjektide vahelise ausa ja teineteisest lugupidava suhtlemise vajadusse. Kahtlemata ei ole see kogu statistilise küsitluse eeltingimus. Sellele vaatamata sõltub statistika vastuvõetavus üha rohkem mitte ainult tehnilistest kaalutlustest, vaid ka statistikute soovist osutada lugupidamist subjektidele ning kohelda neid tähelepanuga (vt p 4.1). Statistikud peaksid püüdma tagada selle, et subjektid suhtuksid statistilise küsitluse eesmärki heakskiitvalt, seda ka juhul, kui subjekti osavõttu nõuab seadus.

4.3. Informeeritud nõusoleku teisendid

Mõnikord takistavad tehnilised või praktilised kaalutlused eelneva informeeritud nõusoleku saamist. Nendel juhtudel tuleb subjekti huve kaitsta muul moel. Näiteks:

(a) **Õiguste respektseerimine vaatlusuuringute puhul.** Vaatlusuuringute puhul, kus käitumismudelid märgitakse üles subjekti teadmata, peaksid statistikud hoolt kandma selle eest, et nad ei ületaks seda piiri, kust algab nn üksikisiku või grupi privaatruum. See varieerub erinevate kultuuride puhul.

(b) **Volinike kasutamine.** Neil juhtudel, kui küsimustele vastamiseks kasutatakse subjekti "volitatud asemikke", näiteks kui juurdepääs subjektile on raskendatud või kui subjekt on liiga haige või liiga noor, et ise osa võtta, tuleb hoolitseda selle eest, et mitte astuda üle subjekti privaatruumi piiri ega häirida subjekti ja voliniku vahelist suhet. Kui on olemas või tekivad näidustused, et subjekt võib olla teatud informatsiooni avaldamise vastu, siis ei tohiks volinike kaudu sellist informatsiooni otsida.

(c) **Andmete teistkordne kasutamine.** Neil juhtudel, kui statistikutele on antud luba näiteks administratiiv- või meditsiiniregistrite või muu uurimismaterjali kasutamiseks uue või täiendava küsitluse läbiviimisel, ei tohiks nende andmete hooldaja antud luba registri kasutamiseks vabastada statistikuid kohustusest arvesse võtta asjaomaste subjektide võimalikke reaktsioone, tundeid ja huve, kaasa arvatud õigus anonüümsusele.

(d) **Potentsiaalsete subjektide eksiteele viimine.** Uuringute puhul, kus mõõtmise eesmärgid välistavad olulise informatsiooni eelneva avaldamise subjektidele, peaksid statistikud kaaluma igasuguse etteavatsetud pettuse võimalikke tagajärgi. Olulise informatsiooni varjamine subjektide eest või nende valesti informeerimine sisaldab endas pettust, olgu siis informatsiooni väljajätmise või juurdepaneku teel, olgu kas ajutiselt või püsivalt, ja see tuleb põhjendatult hukka mõista, välja arvatud juhul, kui see on õigustatud.

Statistikutel tekib olulisi probleeme siis, kui meetodilised nõuded satuvad konflikti nõusoleku nõudega. Esineb juhtumeid, kus subjektide taustinformatsiooniga varustamine (näiteks uuringu eesmärgi või spondeerimise kohta) või isegi nende tähelepanu juhtimine sellele, et nad on subjektid (näiteks vaatlusuuringute puhul), põhjustaks tõenäoliselt muutuse või reaktsiooni, mis nurjab või segab mõõtmist. Need raskused võivad viia statistikuid informeeritud nõusolekust loobuma ja täpsuse huvides võtma kasutusele kas varjatud mõõtmismeetodid või tahtliku pettuse.

Eeltoodud põhimõtted kutsuvad üles äärmisele ettevaatusele ja soovivad statistikutel austada subjektide eeldatavaid soove. Seega vaatlusuuringute või volinikega seotud uuringute puhul tuleks juhinduda põhimõttest, et vähimaidki informeerimata või mitte nõus oleva subjekti tõrksuse väljendusi tuleks pidada osavõtust keeldumiseks. Ka andmete teistkordse kasutamise puhul peaksid statistikud kinni pidama kõikidest subjektide suhtes varem võetud kohustustest. Iga muu toimimisviis sellistel juhtudel näitaks üles subjekti huvide mitte-austamist ja õõnestaks statistiku ja subjekti vahelist suhet.

Statistilised küsitlused, kus subjekte tahtlikult petetakse (informatsiooni väljajätmise või juurdepanekuga), on haruldased ja neid on väga raske õigustada. Mõnede psühholoogiliste uuringute puhul esineb pettuse kasutamisel selgeid meetodilisi eeliseid, näiteks kui eesmärgi avaldamine võiks mõjutada vastuseid. Ent nagu Diener ja Candell (1978) on tõendanud, on teadus ise üles ehitatud tõe väärtusele; seega teadlastepoolne pettus hävitaks nende usutavuse ja positsiooni (vt p 3.1). Kui statistiliste küsitluste puhul kasutatakse laialdaselt pettust, siis selle tagajärjel õpiksid subjektid mitte usaldama neid, keda sotsiaalse lepingu alusel peetakse usaldusväärseks ning keda nad peavad usaldama (Baumrind, 1972).

Sellele vaatamata on statistilisest küsitlusest pettust välja juurida niisama ebareaalne, kui teha seda ühiskondlikus läbikäimises. Väikest pettust kasutatakse paljudes inimkontakti vormides (taktitunne, meelitamine jne) ja statistikud ei ole mitte vähem kui teised inimesed süüdi sellises toimimisviisis.

Siiski on statistikud ja nende kaastöölised kohustatud mitte kasutama küsitlusmeetodeid, mis tõenäoliselt haavaksid inimlikke väärtushinnanguid ja tundeid. Olenemata meetodilistest eelistest ohustaks niisugune toimimine statistika mainet ning statistikute ja ühiskonna omavahelist usaldust, mis on statistilise töö üks eeltingimusi (vt p 3.1).

Kui informeeritud nõusolekut ei ole võimalik varem saada, võib taotleda nõusolekut pärast seda, kui varjatud jälgimise, pettuse või informatsiooni varjamisega saadud meetodiline eelis on saavutatud.

4.4. Subjektide huvide kaitsmine

Ei subjektide nõusolek ega ka seadusega ettenähtud nõue osa võtta ei vabasta statistikut kohustusest kaitsta subjekte nii palju kui võimalik osavõtmise potentsiaalsete kahjulike mõjude eest. Statistlik peaks püüdma võimalikult vähe häirida nii subjekte endid kui ka subjektide suhteid oma keskkonnaga.

Subjektidele põhjustatud kahju võib tuleneda osavõtust tingitud liigsest pingest, endast lugupidamise kaotamisest, psühhotraumast või teistest kõrvalmõjudest. Mõned tegurid võivad olla tähtsad riski ja kasu vahelise suhte hindamisel, näiteks riski tõenäosus, riski all olevate inimeste arv, potentsiaalse kahju suurus, uurimistulemuste oodatav kasulikkus, millest vähesed on arvuliselt mõõdetavad (vt Levin, 1975).

Kui kahju tõenäosus on suur, on statistikud veelgi suurema dilemma ees. Näiteks võivad statistikud võtta osa meditsiinilisest eksperimendist, kus võib esineda mõningane risk subjektile. Kui leitakse vabatahtlikke, kellele on riskidest räägitud, ja kui statistik on veendunud katse tähtsuses, kas ta siis sellele vaatamata peaks olema eksperimendi vastu, arvestades riske? Selles olukorras on ilmselt kõige õigem nõu küsida kolleegidelt ja teistelt, eriti nendelt, kes ise ei võta sellest uuringust või eksperimendist osa.

Subjektide huve võidakse kahjustada nende mingisse gruppi või ühiskonna ossa kuulumise tõttu (vt p 1.1). Nii saavad statistikud harva väita, et eelolev uuring ei kätke endas võimalikku kahju subjektile. Nad võivad väita, et üksikisikutena on subjektid anonüümsuse tõttu kaitstud. Ent grupi või ühiskonna enda liikmetena ei ole ükski subjekt vaba statistilistel uurimistulemustel põhinevate otsuste võimalikest mõjudest.

4.5. Andmete konfidentsiaalsuse hoidmine

Statistiliste andmete puhul ei tunta huvi isiku väljaselgitamise vastu. Neid andmeid kogutakse selleks, et vastata sellistele küsimustele nagu kui palju? või mil määral?, mitte kes?. Koostööd tegevate (või mittetegevate) subjektide isikud ja andmed peavad seetõttu olema konfidentsiaalsed, olenemata sellest kas konfidentsiaalsus on otseselt lubatud tagada või mitte.

4.6. Isikute avalikustamise vältimine

Statistikud peaksid võtma sobivaid meetmeid, et takistada andmete avaldamist trükis või muul moel sellisel kujul, mis võimaldaks ükskõik millise subjekti isikut avalikustada või seda järeldada.

Absoluutsed kaitsevahendid usalduse kuritarvitamise, s.t identifitseeritud või identifitseerimata andmete avalikustamise vastu, rikkudes otsesest või kaudset kohustust allika suhtes, puuduvad. Vähendamaks selliste kuritarvituste võimalikkust on olemas palju meetodeid, mille hulgas kõige

tavalisem ja potentsiaalselt kindlaim on anonüümsus. Turvasüsteemina on tema hüve selles, et ta aitab takistada ebateadlikke usalduse kuritarvitusi. Niikaua kui andmed liiguvad nimetutena, on neid raske siduda üksikisikute või organisatsioonidega.

Põhjendatult oluline on anda identifitseeritud statistilistele andmetele seaduse poolt määratud privilegeeritud staatus, nii et juurdepääs neile kolmandate isikute poolt oleks seaduslikult blokeeritud vastutava statistiku (või tema subjektide) loa puudumisel. Isegi ilma sellise seadusliku kaitseta on statistiku kohuseks kindlustada, et subjektide isikud oleksid kaitstud.

Anonüümsus üksi ei ole mingil juhul konfidentsiaalsuse garantii. Mingi tunnuste kogumi põhjal saab, nagu näiteks sõrmejälje põhjal, selle omaniku sageli ilma suurema kaheldavuseta kindlaks määrata. Nii peavad statistikud takistama võimalusi isikute äratundmiseks nende andmete põhjal. Nad võivad andmeid grupeerida nii, et isikud muutuksid äratundmatuteks (vt Boruch ja Cecil, 1979), või rakendada mitmesuguseid käepäraseid meetmeid, mis takistaksid isikute avalikuks tulekut, põhjustamata olulist kahju andmekogumikele (vt Flaherty, 1979). Mõningane kahju analüüsivõimalustele sellises olukorras on vältimatu, ent seda tuleb võrrelda andmete allikale põhjustatava potentsiaalse kahjuga selle tegematajätmisel (vt Finney, 1984).

Tihti arvatakse, et arvutite laialdane kasutamine ohustab üksikisikuid ja organisatsioone, kuna ta annab uusi võimalusi identifitseeritud andmete avalikustamiseks ja ühenduslülide leidmiseks. Teiselt poolt peaks statistik püüdma ära kasutada arvutite tähelepanuväärset võimet varjata isikut ja suurendada andmete kaitstust.

Bibliograafia: Kohustused subjektide ees

4.1. Liigse pealetükkivuse vältimine

Boruch ja Cecil (1979 ja 1982) kirjeldavad valimi- ja statistilisi tehnikaid privaatsuse säilitamiseks. Hartly (1983) toob välja eri valikumeetodites peituvad ohud privaatsusele. Michael (1984) — ajakirjanduslik ülevaade ohtudest privaatsusele kõikidest Suurbritannia allikatest. Mirvis ja Seashore (1982) — antakse üldine organisatsioonides korraldatavate uuringute käsitus, kus eriti pakilised on küsimused pealetükkivuse sobiva ulatuse ja sekkumise kohta. Reeves ja Harper (1981) — tekst organisatsioonide uurimise kohta seoses Suurbritannia tööstusega. Bryant ja Hansen (1976) viitavad vajadusele mõningase pealetükkivuse järele vastajate privaatsusele informatsiooni kogumiseks, mida saavad vaid üksikud küsitlejad.

4.2. Informeeritud nõusoleku saamine

Wax (1979 ja 1982) põhjendab nõutud informeeritud nõusoleku sobimatust etnograafilistes uuringutes, sel ajal kui Capron (1982) kaitseb seda nõuet. O'Connor (1976) arutab nõusoleku tõlgendamise probleeme või selle puudumist hierarhilises ümbruses, näiteks vanglas. Bulmer (1982) esitab vastuväiteid salajasele sotsiaalsele küsitlusele. O'Connor ja Barnes (1983) kaitsevad salajasi uuringuid. Singer (1978) ja Jowell (1979) esitavad empiirilisi tõendeid eri mõjude kohta küsitlusele vastajatelt informeeritud nõusoleku taotlemisel. Dalenius (1983) käsitleb kriitiliselt ja Hansen (1983) seab kahtluse alla informeeritud nõusoleku põhimõtte olulisuse statistiliste küsitluste puhul.

4.3. Informeeritud nõusoleku teisedid

Douglas (1979) esitab vastuväiteid ametlikele nõuetele nõusoleku saamiseks. Geller (1982) teeb ettepaneku, kuidas vältida vajadust petta uuringusubjekte. Form (1973) käsitleb pikemalt teadlaste ja "väravavalvurite" vahelisi suhteid.

4.4. Subjektide huvide kaitsmine

Baumrind (1972) kaitseb uuringusubjektide huvide prioriteetsust. Klockars (1979) arutab, kuidas käituda nende huvide puhul, mis näivad antisotsiaalsed ja/või ebaseaduslikud. Freidson (1978)

pooldab isikuandmete kõikide identifitseerimist võimaldavate osiste süstemaatilist hävitamist. Okely (1984) arutab ohte, mis tekivad uurimistulemuste avaldamisel identifitseeritava sotsiaalse grupi kohta Suurbritannias. Loo (1982) käsitleb uuringut, mille eesmärk on puudustkannatava kogukonna heaolu edendamine. *Canada Council* (1977) arutab allutatud rahvaste ja laste uurimisel tekkivaid probleeme. Warwick (1983) uurib teatud eetilisi küsimusi, mis võivad tõusetuda mõnel arengumaal.

4.5, 4.6. Konfidentsiaalsus ja isikute avalikustamine

Boruch ja Cecil (1979 ja 1982) pakuvad tehnilisi vastuseid. Hartley (1982) arutab valimi moodustamise ja varjamise vahelist suhet. Dalenius (1979) ja Durbin (1979) esitavad statistiliste isikuandmete kaitsmise seaduslikke ja tehnilisi aspekte nende riikide seaduste ja praktika kontekstis Roots ja Suurbritannias.

Kirjanduse loetelu

- Ader, Gerard (1977). *Confidentiality and business statistics in the European Communities*. Eurostat; Paris.
- Agar, Michael H. (1980). *The professional stranger: an informal introduction to ethnography*. New York; Academic Press.
- AIS — Association des Administrateurs de l'Insee (1984). *Code de deontologie statistique*. Paris; AIS
- ASA — American Statistical Association (1983). *Ethical Guidelines for statistical practice: historical perspective. Report of the ASA ad hoc committee on professional ethics; and Discussion*. *The American Statistician* 37 (1): 1–19.
- Appell, George Nathan (1978). *Ethical dilemmas in anthropological inquiry: a case book*. Waltham, Mass.; Crossroads Press.
- BAAS — British Association for the Advancement of Science (1974). *Does research threaten privacy or does privacy threaten research? Report of a study group*. London; BAAS. Publication 74/1.
- Barnes, John Arundel (1980). *Who should know what? Social science, privacy and ethics*. Cambridge; Cambridge University Press.
- Barnes, John Arundel (1984). *Ethical and political compromises in social research*. *Wisconsin sociologists* 21, 100–111
- Barnett, Steven (1983). 'Never mind the quality ... will it give us the answers we want?' *Social research Association News* November: 1–2.
- Baumrind, Diana (1972). *Reactions to the May 1972 draft report of the ad hoc committee on ethical standards in psychological research*. *American psychologist* 27, 1083–1086.
- Beauchamp, Tom L. Faden, Ruth, R., Wallace, R. Jay & Walters, LeRoy (1982). *Editors. Ethical issues in social science research*. Baltimore; Johns Hopkins University Press.
- Bok, Sissela (1982). *Secrets: on the ethics of concealment and revelation*. New York; Pantheon books.
- Boruch, Robert Francis, & Cecil, Joe Shelby (1979). *Assuring the confidentiality of social research data*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

- Boruch, Robert Francis, & Cecil, Joe Shelby (1982). *Statistical strategies for preserving privacy in direct inquiry*. In Sieber 1982b: 207–232.
- Boruch, Robert Francis, & Cecil, Joe Shelby (1983). *Solutions to ethical and legal problems in social research*. New York; Academic Press.
- Bower, Robert Turrell, & De Gasparis, Priscilla (1978). *Ethics in social research: protecting the interests of human subjects*. New York; Praeger.
- Bryant, E.C. and Hansen, M.H. (1976). *Invasion of privacy and surveys, a growing dilemma*. In H.W. Sinaiko and L.A. Broadling, eds. *Perspectives on attitude assessment; surveys and their alternatives*. Champaign; Illinois Free Press.
- Bulmer, Martin (1979). *Editor. Censuses, surveys and privacy*. London; Macmillan.
- Bulmer, Martin (1982). *Editor. Social research ethics: an examination of the merits of covert participant observation*. London; Macmillan.
- Burgess, Robert G. (1984). *In the field: an introduction to field research*. London; Allen & Unwin. *Contemporary social research* 8.
- Canada Council (1977). *Consultative group on ethics. Ethics: report of the consultative group on ethics*. Ottawa; Canada Council.
- Capron, Alexander Morgan (1982). *Is consent always necessary in social science research?* In Beauchamp et al. 1982: 215–231.
- Carroll, James D., & Kneer, Charles R. (1976). *The APSA confidentiality in social science research project: a final report*. PS. 9: 416–419.
- Cassell, Joan (1982a). *Does risk-benefit analysis apply to moral evaluation of social research?* In Beauchamp et al. 1982: 144–162.
- Cassell, Joan (1982b). *Harms, benefits, wrongs, and rights in fieldwork*. In Sieber 1982a: 7–31.
- Chakravarty, S. (1985). *Use of statistics for planning in the economic and related sectors with emphasis on macro-level planning — review of Indian experience*. Paper presented at 45th Session of ISI, Amsterdam.
- Crispo, John Herbert Gillespie (1975). *The public right to know: accountability in the secretive society*. Toronto; McGraw-Hill Ryerson.
- Dalenius, T. (1979). *Data protection legislation in Sweden: a statistician's perspective*. *Journal of the Royal Statistical Society A*, 142 (3): 285–298
- Dalenius, T. (1983). *Informed consent or RSVP*. In: W.G. Madow, H. Nisselsen and I. Olkin, eds. *Incomplete data in sample surveys*, Vol. 3: 85–106. New York; Academic Press.
- Deming, W. Edwards (1965). *Principles of professional statistical practice*. *The Annals of Mathematical Statistics*. Vol. 36 No. 4: 1883–1900.
- Deming, W. Edwards (1982). *Code of professional conduct: a personal view*. *International Statistical Review* 40, 214–219.
- Diener, Edward, & Crandall, Rick (1978). *Ethics in social and behavioural research*. Chicago; University of Chicago Press.

- Douglas, Jack Daniel (1979). *Living morality versus bureaucratic fiat*. In Klockars & O'Connor 1979: 13–33.
- Durbin, J. (1979). *Statistics and the Report of the Data Protection Committee*. *Journal of the Royal Statistical Society A*, 142 (3): 299–316.
- Finney, D. J. (1984). *Comment in Proceedings of the 44th Session of the ISI Volume L Book 3: 553*
- Flaherty, David H. (1979). *Privacy and government data banks: an international perspective*. London; Mansell.
- Flaherty, David H., Hanis, Eduard H., & Mitchell, S. Paula (1979). *Privacy and access to government data for research: an international bibliography*. London; Mansell.
- Form, William Humbert (1973). *Field problems in comparative research: the politics of distrust*. In Armer, Michael, & Grimshaw, Allan Day, eds., *Comparative social research: methodology problems and strategies: 83–117*. New York; Wiley.
- Frankel, L. (1976). *Statistics and Peoples — the Statistician's Responsibilities*. *Journal of American Statistical Association* 70 (353): 9–16.
- Freidson, Eliot (1978). *Comment on Stephenson, M., et al., articles on ethics*. *American sociologist* 13, 159–160.
- Freund, Paul E. (1969). *Editor. Ethical aspects of experimentation with human subjects*. *Daedalus* 98 (2), xiv, 219–597.
- Geller, Daniel M. (1982). *Alternatives to deception: why, what, and how?* In Sieber 1982b: 39–55
- Gonzales, M.E., Ogus, J.L., Shapiro, G. & Tepping, B.J. (1975). *Standards for discussion and presentation of errors in surveys and census data*. *Journal of American Statistical Association* 70 (351) II: 5–23.
- GSS — Government Statistical Service (1984). *Code of practice on the handling of data obtained from statistical inquiries*. London; HMSO.
- Hansen, M.H. (1983). *Discussion on Dalenius, T. (1983)*. In W.G. Madow, H. Nisselson and I. Olkin eds. *Incomplete Data in Sample Surveys, vol. 3: 125–127*. New York; Academic Press.
- Hartley, Shirley Foster (1982). *Sampling strategies and the threat to privacy*. In Sieber 1982b; 186–189.
- Jahoda, Marie (1981). *To publish or not to publish?* *Journal of social issues* 37, 208–220.
- Johnson, Carole Gaar (1982). *Risks in the publication of fieldwork*. In Sieber 1982a: 71–91.
- Jowell, Roger (1979). *Informed consent in survey research*. *Bulletin of the International Statistical Institute, (Proceedings of the 42nd session)* 66, 273–276.
- Jowell, Roger (1981). *A professional code for statisticians? Some ethical and technical conflicts*. *Bulletin of the International Statistical Institute (Proceedings of the 43rd session)* 49 (1), 165–209.
- Klaw, Spencer (1970). *The Faustian bargain*. In Brown, Martin, ed., *The social responsibility of the scientist*. New York Free Pres: 3–15
- Klockars, Carl B. (1979). *Dirty hands and deviant subjects*. In Klockars & O'Connor 1979: 261–282.

- Klockars, Carl B., & O'Connor, Finbarr W. (1979). *Editors. Deviance and decency: the ethics of research with human subjects. Beverly Hills; Sage. Sage annual review of studies in deviance 3.*

- Levine, Robert J. (1978). *The role of assessment of risk-benefit criteria in the determination of the appropriateness of research involving human subjects. In United States. National Commission for the protection of human subjects of biomedical and behavioural research. Appendix. The Belmont report: government printing office. DHEW publication (OS) 78-0013.*

- Levine, Robert J. (1979). *Clarifying the concepts of research ethics. Hastings Centre report 9 (3): 21-26.*

- Loo, Chalsa M. (1982). *Vulnerable populations: case studies in crowding research. In Sieber 1982b: 105-126.*

- Michael, James (1982). *Privacy. In Wallington, Peter, ed., Civil liberties 1984. London; Martin Robertson: 131-150.*

- Mirvis, Philip H., & Seashore, Stanley E. (1982). *Creating ethical relationships in organisational research. In Sieber 1982b: 79-104.*

- Muhsam, Helmut (1985). *On two human rights involved in the ISI Declaration on Professional Ethics. Contributed paper, Proceedings of the 45th Session.*

- Nyitrai, V. (1985). *The socio-economic statistical information system as a useful means for planning. Paper presented at 45th Session of ISI, Amsterdam.*

- O'Connor, Michael Edward (1976). *Prison research: a methodological commentary on being a known observer. Australian and New Zealand Journal of Criminology 9, 227-234.*

- O'Connor, Michael Edward, & Barnes, John Arundel (1983). *Bulmer on pseudo-patient studies: a critique. Sociological review n.s. 31, 753-758.*

- Okely, Judith (1984). *Fieldwork in the home counties. Royal Anthropological Institute News 61, 4-6.*

- Pool, Ithiel de Sola (1979). *Protecting human subjects of research: an analysis on proposed amendments to HEW policy. PS 12, 452-455.*

- Pool, Ithiel de Sola (1980). *Response by Pool. PS 13, 203-204*

- Powell, John P. (1983). *Professional ethics in academia. Vestes 27 (2), 29-32.*

- Reeves, Tom Kynaston, & Harper, Donald George (1981). *Surveys at work: a practitioner's guide. London; McGraw-Hill.*

- Reynolds, Paul Davidson (1975). *Value dilemmas in the professional conduct of social science. International social science journal 27, 563-611.*

- Reynolds, Paul Davidson (1979). *Ethical dilemmas and social science research: an analysis of moral issues confronting investigators in research using human participants. San Francisco; Jossey-Bass.*

- Reynolds, Paul Davidson (1982). *Ethics and social science research. Englewood Cliffs, N.J.; Prentice-Hall.*

- Rynkiewich, Michael Allen, & Spradley, James Phillip (1976). *Editors. Ethics and anthropology: dilemmas in fieldwork. New York; Wiley.*

- Ryten, Jacob (1983). *Some general consideration as a result of an Ecuadorian case study. Bulletin of the International Statistical Institute (Proceedings of the 43rd Session) 49 (2), 639–665.*
- Schuler, Heinz (1982). *Ethical problems in psychological research. New York; Academic Press.*
- SCPR — *Social and Community Planning Research Working Party (1974). Survey research and privacy: report of a working party. London; Social and Community Planning Research.*
- Shils, Edward (1967). *Privacy and power. In Pool, Ithiel de Sola, ed., Contemporary political science: toward empirical theory. New York; McGraw-Hill: 228–276.*
- Sieber, Joan E. (1982a). *Editor. The ethics of social research: fieldwork, •Sieber, Joan E. (1982b). Editor. The ethics of social research: surveys and experiments. New York; Springer. Simmel, Georg (1908). Soziologie. Untersuchungen ueber die Formen der Vergesellschaftung. Leipzig; Duncker & Humblot.*
- Simmel, Georg (1952). *The sociology of Georg Simmel. Editor. Wolfe, Kurt •Singer, Eleanor (1978). Informed consent: consequences for response rate and response quality for social surveys. American sociological review 43, 144–162.*
- Sjoberg, Gideon (1967). *Editor. Ethics, politics, and social research. Cambridge, Mass.; Schenkman.*
- Stocking, S. Holly, & Dunwoody, Sharon L. (1982). *Social science in the mass media: images and evidence. In Sieber 1982a: 151–169.*
- *Swiss Academy of Science. Ethical Guidelines for Animal Experimentation.*
- Tefft, Stanton K. (1980). *Editor. Secrecy: a cross-cultural perspective. New York; Human Sciences Press.*
- Warwick, Donald P. (1983). *The politics and ethics of field research. In Bulmer, Martin, & Warwick, Donald P., eds. Social research in developing countries: surveys and censuses in the Third World. Chichester; Wiley, 315–330*
- Wax, Murray L. (1980). *Paradoxes of 'consent' to the practice of fieldwork. Social problems 27, 272–283.*
- Wax, Murray L. (1982). *Research reciprocity rather than informed consent in ieldwork. In Sieber 1982a, 33–48.*
- Wax, Murray L., & Cassell, Joan (1981). *From regulation to reflection: ethics in social researsh. American sociologist 16, 224–229.*
- Webb, Eugene John, and others (1966). *Unobtrusive measures: nonreactive research in the social sciences. Chicago; Rand McNally.*
- Williams, K. (1985). *Use of statistical information for assessing social conditions and onitoring and evaluation of development programmes — rience of African countries. Paper presented at 45th Session of ISI, Amsterdam.*
- *World Medical Association Declaration of Helsinki (1964). Revised 1975. Reprinted in Duncan, H.S., Dunstan, G.R. and Welbourn, R.B. eds. (1981 Dictionary of Medical Ethics. Revised and enlarged version, Darton, Longham and Todd, London).*